

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie rolnictwa w krajach partnerstwa eurośródziemnomorskiego (w tym znaczenia pracy kobiet w rolnictwie oraz roli spółdzielni)

(opinia z inicjatywy własnej)

(2010/C 347/06)

Sprawozdawca: **Pedro NARRO**

Dnia 26 lutego 2009 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 swojego regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie

rolnictwa w krajach partnerstwa eurośródziemnomorskiego (w tym znaczenia pracy kobiet w rolnictwie oraz roli spółdzielni).

Sekcja Stosunków Zewnętrznych, której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię 3 lutego 2010 r.

Na 460. sesji plenarnej w dniach 17-18 lutego 2010 r. (posiedzenie z 18 lutego) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny przyjął 156 głosami – 7 osób wstrzymało się od głosu – następującą opinię:

1. Wnioski

1.1 Rolnictwo w regionie Morza Śródziemnego jest w dużym stopniu niejednorodne. Do różnic w systemach produkcji dochodzą różne poziomy rozwoju i wsparcia publicznego dla rolnictwa, jak też różne struktury gospodarcze. We wszystkich państwach basenu Morza Śródziemnego rolnictwo jest jednak zarówno podstawowym czynnikiem kształtującym strukturę obszarów wiejskich, jak i motorem gospodarki.

1.2 Zrównoważony charakter rolnictwa w regionie śródziemnomorskim będzie uzależniony od niepowstrzymanego procesu liberalizacji handlu produktami rolnymi. Sama liberalizacja nie powinna być celem partnerstwa eurośródziemnomorskiego, lecz sposobem na osiągnięcie priorytetowego celu rozwoju gospodarczego, społecznego i regionalnego po obu stronach Morza Śródziemnego.

1.3 EKES opowiada się za wprowadzeniem etapu przejściowego, który pozwoli dokonać odpowiednich zmian w rolnictwie odnośnych państw, umożliwiając im bezpieczne podjęcie wyzwań związanych z globalizacją gospodarki, wymianą handlową i wiedzą w sektorze rolnym.

1.4 Z opracowanych przez Komisję Europejską analiz oddziaływania na temat konsekwencji płynących dla rolnictwa z wprowadzenia strefy wolnego handlu w regionie Morza Śródziemnego, wyraźnie wynika, kto najbardziej by na tym stracił. Południowe regiony Europy, które specjalizują się w produkcji owoców i warzyw, nie mogłyby sprostać konkurencji śródziemnomorskich sąsiadów, z kolei zaś południowe państwa regionu śródziemnomorskiego ucierpiałyby na skutek stopniowego zmniejszania się ich kontynentalnej produkcji (zboż, mleka, mięsa itp.). W obecnym procesie liberalizacji należy przestrzegać zasad dotyczących produktów wrażliwych.

1.5 Ten etap przemian w rolnictwie regionu Morza Śródziemnego, charakteryzujący się kryzysem żywnościowym i liberalizacją, wymaga od władz publicznych solidnej i długofalowej strategii, która pozwoli utrzymać działalność rolną i zapewnić jej

rozwój. Strategia ta powinna opierać się na trzech czynnikach: kształceniu, technologii i badaniach. Ułatwi to przejście do rolnictwa, w którym największe znacznie będzie mieć jakość, wartość dodana i usprawnienie procesu sprzedaży.

1.6 Polityka publiczna w regionie Morza Śródziemnego powinna zmierzać do sprawnego sprostania konsekwencjom, które powoduje liberalizacja. Zdaniem EKES-u konieczne są strategie krótko- i średnioterminowe gwarantujące, dzięki dodatkowym środkom wsparcia, faktyczne rekompensaty dla tych producentów w UE, którzy działają w sektorach najbardziej dotkniętych liberalizacją handlu. Ponadto należy wdrożyć strategie ukierunkowane na różnicowanie działalności w środowisku wiejskim oraz wspieranie rolników i ich gospodarstw poprzez ułatwianie im dostosowywania się do nowych warunków produkcji.

1.7 Państwa regionu Morza Śródziemnego powinny realizować politykę szkoleniową w sektorze rolnym, aby zwiększyć zatrudnienie i jakość produkcji, dostosować wielkość siły roboczej do potrzeb nowego modelu produkcyjnego oraz ograniczyć negatywny wpływ wyludniania obszarów wiejskich na zatrudnienie i na ruchy migracyjne.

1.8 EKES uważa, że najważniejszym celem służącym wspieraniu procesu rozwoju rolnictwa w basenie Morza Śródziemnego jest wzmocnienie roli lokalnych organizacji rolnych poprzez projekty rozwoju mające zwiększać możliwości reprezentowania interesów rolników oraz ich udział w procesie podejmowania decyzji.

1.9 Poprawa konkurencyjności sektora rolnego w regionie Morza Śródziemnego wiąże się z koniecznością ustanowienia bardziej dynamicznej strategii sprzedaży. Jednym z filarów nowej strategii będą spółdzielnie i inne formy organizacji zrzeszających producentów. Powinny one przerodzić się w instrumenty umożliwiające rolnikom grupowanie swojej oferty i poprawienie pozycji na rynku. EKES popiera inicjatywę, które usprawniają funkcjonowanie łańcucha dostaw żywności oraz podział zysków pomiędzy wszystkie jego ogniwa.

1.10 EKES uważa, że podstawowe znaczenie ma uznanie wartości pracy kobiet i młodych ludzi w gospodarstwach rolnych oraz w środowisku wiejskim. W państwach południowego wybrzeża Morza Śródziemnego wkład kobiet w rolnictwo jest bardzo duży, choć w większości wypadków jest to praca niedoceniana, nieodpłatna i bardzo silnie uwarunkowana społecznie. Potrzebna jest nowa polityka strukturalna i zachęty, które nadadzą wartość pracy kobiet, pozwolą jej wyjść poza gospodarkę nieformalną i będą wspierać zrzeszanie się, które jest instrumentem umożliwiającym rozwój przedsiębiorczości, potrzebnej także w sektorze rolnym.

1.11 Czynnikiem mającym decydujące znaczenie dla rozwoju rolnictwa w basenie Morza Śródziemnego jest gospodarka wodna. Jednym z najbardziej negatywnych skutków zmiany klimatu w regionie śródziemnomorskim będzie zmniejszanie się zasobów wody na potrzeby rolnictwa. EKES uznaje, że należy w trybie pilnym realizować nowe strategie kontroli i modernizacji, które pozwolą nie tylko oszczędzać wodę, lecz także zoptymalizować wykorzystanie tego cennego zasobu. Wszystkie te strategie powinny opierać się na stosowaniu nowych technologii, które umożliwią nawadnianie przy jednoczesnym zachowaniu warunków społecznych, gospodarczych i ekologicznych.

1.12 Współpracy instytucjonalnej powinna towarzyszyć bliższa współpraca między przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego. Priorytetowe znaczenie ma to, by UE ułatwiała współpracę regionalną i większe zaangażowanie przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, co pozwoli na wymianę doświadczeń i opracowywanie konkretnych projektów, które pomogą organizacjom rolniczym z regionu Morza Śródziemnego promować wielofunkcyjny model rolnictwa. Z pewnością należy wzmocnić element związany z rolnictwem w ramach Unii dla Śródziemnomorza oraz poczynić postępy w tworzeniu banku śródziemnomorskiego.

2. Wstęp

2.1 Rozpoczęcie procesu barcelońskiego w roku 1995 stanowiło bodziec dla ożywienia stosunków Unii Europejskiej z jej sąsiadami z regionu Morza Śródziemnego ⁽¹⁾ i wyznaczyło drogę do utworzenia w tym regionie obszaru pokoju i dobrobytu gospodarczego. Po 15 latach od tej deklaracji można jednak mówić o umiarkowanych postępach i pewnym rozczarowaniu naszych partnerów z południowego wybrzeża Morza Śródziemnego.

2.2 Niedawna inicjatywa polityczna w postaci Unii dla Śródziemnomorza (z 2008 roku), której patronowały Francja i Niemcy, dowodzi, że po okresie zastoju kwestia partnerstwa śródziemnomorskiego ma znów pierwszorzędne znaczenie w działaniach Wspólnoty. Powoduje to ożywienie dyskusji na temat sektora rolniczego, który ma strategiczne znaczenie w XXI wieku.

(1) Obecnie Unia dla Śródziemnomorza obejmuje 27 państw UE oraz następujące państwa regionu Morza Śródziemnego: Algierię, Maroko, Tunezję, Turcję, Egipt, Izrael, Palestynę, Syrię, Liban, Jordanię, Chorwację, Albanię, Czarnogórę, Bośnię i Hercegowinę, Monako, Mauretanię i Libię w roli obserwatora.

2.3 EKES postanowił sporządzić niniejszą opinię z inicjatywy własnej, by wziąć udział w koniecznej dziś debacie nad rolą sektora rolnego w basenie Morza Śródziemnego. Znajdujemy się na kluczowym etapie rozwoju tego sektora, kiedy to trzeba będzie sprostać wielkim wyzwaniom w skali światowej.

2.4 Ogromna złożoność rolnictwa w regionie Morza Śródziemnego nie pozwala na dogłębną analizę codziennych problemów tego sektora. Komitet pragnie jednak rozpocząć proces strategicznego myślenia o przyszłości rolnictwa śródziemnomorskiego, poczynając od rozważenia konsekwencji, które dla państw obu wybrzeży Morza Śródziemnego miałyby wprowadzenie strefy wolnego handlu produktami rolnymi. Konsekwencje liberalizacji nie ograniczają się wyłącznie do handlu, lecz w dużym stopniu wpływają na rozwój gospodarczy, społeczny i na środowisko poszczególnych państw.

2.5 Państwa południowego wybrzeża Morza Śródziemnego z reguły ostro krytykują UE za nadmierny protekcyjizm w rolnictwie, natomiast UE niepokoi negatywny wpływ, jaki na wiele regionów europejskich wywiera import określonych produktów, głównie owoców i warzyw pochodzących z Maroka. Państwo to, ze względu na swój potencjał rolny oraz bliskość geograficzną i kulturalną do Europy, jest jednym z czołowych przedstawicieli rolnictwa śródziemnomorskiego. Innym, ważnym z punktu widzenia rolnictwa państwem śródziemnomorskim jest Turcja, kandydat do UE. Rolnictwo jest najważniejszym sektorem gospodarki tego kraju, który posiada ogromny potencjał rolny jako zielona rezerwa Europy. W ostatnich latach także Egipt stał się jednym z państw o największym potencjale rolnym w basenie Morza Śródziemnego.

2.6 Należy jak najszybciej wyjść poza tradycyjną wizję stosunków rolnych w regionie Morza Śródziemnego i pogłębić ją o strategiczną długofalową wizję rolnictwa śródziemnomorskiego, które pozwoli stworzyć synergie i zapewni prawidłowe funkcjonowanie sektora rolnego pod względem gospodarczym i społecznym po obu stronach Morza Śródziemnego.

2.7 Doświadczenia Unii Europejskiej w dążeniu do wysokiej jakości produktów, doceniania ich pochodzenia, modernizacji infrastruktury i kształcenia powinny służyć za wzór i dostarczać wskazówek, które mogą okazać się użyteczne w obliczu nadchodzących zmian w państwach południowego wybrzeża Morza Śródziemnego. Ważne wnioski płyną jednak nie tylko z pozytywnych doświadczeń. Podczas „wielkiej transformacji rolnictwa śródziemnomorskiego” należy pamiętać o zagrożeniach, o których w Europie świadczy niestety brak spójności w polityce wsparcia dla rolnictwa, brak długofalowego planowania oraz zaburzenia równowagi w łańcuchu dostaw żywności, gdzie rozdrobnienie podaży wykorzystują duże sieci handlowe.

2.8 W rolnictwie państw Południa mamy do czynienia z prawdziwą dychotomią: dynamiczny sektor ukierunkowany na eksport i finansowany przez duże przedsiębiorstwa handlowe współistnieje z niezorganizowaną ekonomicznie drobną produkcją rolniczą trafiającą na rynki lokalne.

3. Proces liberalizacji handlu

3.1 Zgodnie z planem działania ustalonym wraz z rozpoczęciem procesu barcelońskiego (1995 r.) produkty rolne należy traktować w sposób preferencyjny. Stopniowa liberalizacja handlu produktami rolnymi za pomocą preferencyjnego systemu wzajemnego dostępu stron uwzględnia tradycyjny przepływ towarów i odnośne kierunki polityki rolnej⁽²⁾. Od 2005 r. priorytetowym celem stało się utworzenie strefy wolnego handlu w roku 2010. Datę tę należy uważać za orientacyjną i w żadnym razie nie jest ona ostateczna; w rzeczywistości poszczególne państwa w różnym tempie zmierzają ku strefie wolnego handlu.

3.2 W ostatnich latach Unia Europejska zawarła nowe ambitne umowy w dziedzinie rolnictwa z Izraelem, Jordanią i Egiptem. Skomplikowane i długie negocjacje z Marokiem wciąż trwają i, pomimo ograniczonych informacji ze strony europejskiej po niedawnym zakończeniu negocjacji, wszystko wskazuje na to, że umowa zostanie podpisana w roku 2010. Spośród pozostałych państw regionu Morza Śródziemnego tylko Tunezja, oraz ostatnio Algieria, rozpoczęły nowe rundy negocjacji.

Negocjacje dotyczące kwestii rolnych między UE a państwami Morza Śródziemnego

3.3 Ochrona ze strony Unii Europejskiej przejawia się za pośrednictwem wielu instrumentów, zwykle stosowanych łącznie, takich jak kontyngenty, cła, harmonogramy, pozwolenia na przywóz, ceny wejścia itp. Można zatem wywnioskować, że UE zapewniła swoim rolnikom regularne wsparcie za pomocą środków celnych, gdyż tradycyjne wsparcie z ramienia WPR w przypadku produktów śródziemnomorskich odgrywa bardzo nieznaczną rolę⁽³⁾. Oprócz ochrony celnej, której znaczenie stale się zmniejsza, na handel produktami rolno-spożywczymi w bardzo dużym stopniu wpływają takie czynniki jak odległość, koszty produkcji oraz infrastruktura.

3.4 Zabierając stanowisko w sprawie umów śródziemnomorskich, organizacja europejska COPA-COGECA, zrzeszająca główne organizacje i spółdzielnie rolnicze w UE, wskazała na konieczność przestrzegania przez UE podczas negocjacji pewnych podstawowych zasad. Wśród nich wyróżnić należy zachowanie koncepcji produktu wrażliwego oraz ceny wejścia dla owoców i warzyw, wzmocnienie kontroli celnych, by zapobiegać nadużyciom, wprowadzenie skutecznego systemu kontroli fitosanitarnych i poszanowanie sezonowości produktów, co ułatwi wspólne ustalanie harmonogramów produkcji i sprzedaży⁽⁴⁾.

(2) Okresowe konferencje ministrów handlu z państw śródziemnomorskich mają za zadanie nadanie politycznego impulsu handlowym aspektom procesu liberalizacji. Ostatnia konferencja ministrów odbyła się w listopadzie 2009 r. w siedzibie EKES-u w Brukseli

(3) Sektor owoców i warzyw stanowi 16 % ostatecznej produkcji rolnej w UE, lecz kwota pomocy nie przekracza 4,5 % wydatków z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej.

(4) Opinia EKES-u w sprawie bezpieczeństwa sanitarnego importowanych produktów rolnych i żywnościowych" (Dz.U. C 100 z 30.4.2009, s. 60).

3.5 Producenci z południowej części basenu Morza Śródziemnego mają trudności ze stosowaniem europejskich przepisów sanitarnych. Jednocześnie wymogi mające zastosowanie do produktów rolnych importowanych z regionu Morza Śródziemnego są niższe od norm, którym podlegają produkty wspólnotowe w dziedzinie dobrostanu zwierząt, identyfikowalności i norm dotyczących środowiska. EKES zachęca UE, by zapewniła naszym partnerom śródziemnomorskim niezbędne wsparcie techniczne w dziedzinie handlu, transfer technologii i wsparcie dla systemów identyfikowalności i szybkiego informowania.

3.6 EKES wielokrotnie podkreślał duże znaczenie identyfikowalności i certyfikacji, które stanowią podstawowy filar wspólnotowego modelu rolnictwa. Ten skonsolidowany system UE pozwala rejestrować informacje o żywności, począwszy od jej wyjścia z gospodarstwa rolnego aż do zakupu przez konsumenta, co oznacza możliwość uzyskania informacji o wszystkich etapach produkcji, przetwarzania i dystrybucji. Identyfikowalność powinna być jednym z najważniejszych tematów negocjacji z państwami basenu Morza Śródziemnego.

3.7 Liberalizacja rolnictwa w regionie Morza Śródziemnego nie jest jeszcze pełna, lecz obejmuje już 90 % wymiany handlowej. UE jest ważnym importerem żywności w skali światowej, który przechodzi obecnie bezprecedensowy proces otwarcia handlowego. Pomimo tego znacznego otwarcia istnieje szereg produktów wrażliwych, które objęte są specjalnymi przepisami, aby chronić określonych producentów, dla których konsekwencje zwiększenia importu produktów rolnych, zwłaszcza owoców i warzyw, mogłyby być bardzo negatywne.

3.8 Sektor owoców i warzyw odgrywa w tym procesie liberalizacji rolę dominującą, gdyż właśnie z niego pochodzi prawie połowa produktów rolno-spożywczych eksportowanych przez państwa śródziemnomorskie do UE. Wiele regionów południowej Europy wyspecjalizowało się w produkcji owoców i warzyw, od której uzależniona jest w dużym stopniu gospodarka regionalna. W 20 regionach UE produkcja owoców i warzyw stanowi ponad połowę całkowitej produkcji rolnej. Podczas zawierania umów w dziedzinie rolnictwa z państwami południowego wybrzeża Morza Śródziemnego UE powinna dbać o ochronę tych produktów, które uważa się za wrażliwe i na które umowy te mogłyby wywrzeć bardziej negatywny wpływ.

3.9 Ze zleconych przez Komisję analiz oddziaływania⁽⁵⁾ liberalizacji handlu w regionie Morza Śródziemnego wyraźnie wynika, że w warunkach częściowej lub pełnej liberalizacji UE wielokrotnie zwiększyłaby swój eksport tzw. produktów kontynentalnych: zbóż, przetworów mlecznych i mięsa. Z drugiej strony produkty te w dużym stopniu przestano by produkować w takich państwach jak Maroko, gdzie w ciągu 14 lat produkcja mleka spadłaby o 55 %, mięsa – o 22 %, a pszenicy – o 20 %⁽⁶⁾. Zagrożenie monokulturą mogłoby spowodować brak zaopatrzenia i uzależnienie od importu.

(5) Sustainability impact assessment, Eu-Med Ag Pol.

(6) Dane te zebrane są w opracowaniu „Defining a trade strategy for Southern Mediterranean Countries”. Antoine Bouet, Międzynarodowy Instytut Badawczy Polityki Żywnościowej, 2006.

3.10 EKES jest zdania, że do układów o stowarzyszeniu należy wprowadzić kryteria i klauzule, które umożliwią zbadanie wpływu otwarcia handlowego na obie strony układu, zwłaszcza w celu sprawdzenia, czy osiągnięty został ostateczny cel polityki zewnętrznej UE, tj. dokonanie postępów w zakresie ochrony środowiska, prawa pracy oraz – przede wszystkim – w zakresie rozwoju gospodarczego i społecznego społeczności lokalnych, a nie tylko wielkich korporacji lokalnych czy zagranicznych. W związku z tym niezbędne jest uzależnienie otwarcia rynków europejskich od spełnienia minimalnych norm w zakresie praw socjalnych i pracowniczych, ochrony środowiska i ochrony zdrowia, co będzie korzystne dla bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa konsumentów europejskich, ale także dla dążenia do poprawy warunków życia i pracy w państwach południowego wybrzeża Morza Śródziemnego.

3.11 Zdaniem EKES-u, należy stworzyć odpowiednie mechanizmy oraz usprawnić te, które już istnieją, by zapewnić poszanowanie zaakceptowanych przez obydwie strony klauzul dotyczących kwestii związanych z liberalizacją handlu w układach o stowarzyszeniu, mając na uwadze przestrzeganie uzgodnionych kwot celnych i utrzymanie kontyngentów.

Rola organów publicznych w obliczu liberalizacji

3.12 Południowe wybrzeże Morza Śródziemnego stoi obecnie przed pewnymi dylematami, z którymi musiała się zmierzyć także UE. Jednym z nich jest pytanie o rolę organów publicznych w procesie liberalizacji i znoszenia regulacji rynkowych. W tej dziedzinie w UE, a zwłaszcza w rozwoju WPR, zaszły zaskakujące zmiany kierunków działania, które powinny być przykładem dla państw z południa regionu Morza Śródziemnego. Ucząc się na sukcesach i błędach europejskiego sąsiada, powinny one stosować skuteczną i spójną politykę publiczną w średniej i długiej perspektywie, pozwalającą bezpiecznie stawić czoła globalizacji, która czasem powoduje zaburzenia na rynku rolnym. Sektora tego nie można w żadnym wypadku traktować w negocjacjach międzynarodowych na równi z pozostałymi sektorami gospodarczymi, mając na uwadze jego udział w produkcji krajowym brutto.

3.13 Do niedawna rolnictwo nie stanowiło priorytetu w polityce państw trzecich z regionu Morza Śródziemnego, a przekazywane przez UE i organizacje międzynarodowe środki na współpracę były kierowane do innych sektorów⁽⁷⁾, co świadczyło o krótkowzrocznym podejściu, które spowalniało rozwój rolnictwa w tych państwach. W ostatnich latach mentalność polityków zaczęła ulegać zmianie.

3.14 Kryzys żywnościowy spowodowany wzrostem cen podstawowych surowców w 2008 r. oraz uzasadnione obawy dotyczące procesu liberalizacji wyrwały z letargu władze krajowe i regionalne, które zaczynają zmieniać swoje tradycyjne podejście do rolnictwa, opierające się dotąd na zwiększaniu produkcji i koncentrowaniu starań na eksporcie produktów rolnych.

⁽⁷⁾ Ze wszystkich środków MEDA przekazanych krajom partnerstwa eurośródziemnomorskiego tylko 5 % zostało przekazane na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich.

3.15 Strategia rolna rządów państw śródziemnomorskich powinna wspierać rolnictwo, w którym najważniejsza jest jakość, wartość dodana i usprawnienie procesu sprzedaży. Filozofia ta jest jasna, a nawet popierają ją wszyscy partnerzy z regionu Morza Śródziemnego, jednak brutalna rzeczywistość dowodzi, że brak środków finansowych jest ciężarem trudnym do udźwignięcia.

3.16 Kształcenie, wsparcie technologiczne i badania naukowe to podstawowe składniki, które powinny się znaleźć w przyszłych strategiach rolnych państw regionu Morza Śródziemnego. Połączenie tych czynników powinno przyczynić się do poprawy sytuacji i rentowności rolnictwa śródziemnomorskiego w celu zagwarantowania bezpieczeństwa żywnościowego oraz zwalczania ubóstwa i wyludniania obszarów wiejskich.

3.17 Pomimo ostentacyjnych deklaracji poparcia dla badań w dziedzinie rolnictwa, niewiele państw śródziemnomorskich wykazało się wolą polityczną niezbędną do stworzenia sprzyjających im ram prawnych. Należy znacznie nasilić działania badawcze, aby poprawić techniki uprawy i stworzyć nowe nisze na rynku dzięki zapewnieniu skoku jakościowego. W związku z przyrostem demograficznym dziś jeden hektar musi wyżywić trzy razy więcej osób niż 40 lat temu. Aby zwiększyć produktywność, potrzebny jest postęp technologiczny, a biotechnologia może zdecydowanie przyczynić się do zwiększenia produktywności i ekologiczności rolnictwa⁽⁸⁾. W przyszłości badania powinny służyć wzmocnieniu współpracy sektora publicznego i prywatnego oraz poprawie koordynacji działań różnych organizacji, dzięki czemu będą one mogły zaspokoić podstawowe i faktyczne potrzeby rolnictwa i rolników.

Zielony plan Maroka: instrument na rzecz sprostania wyzwaniom w rolnictwie

3.18 Wyraźnym przykładem tej zmiany mentalności jest zielony plan przedstawiony przez Maroko w kwietniu 2008 r. i zawierający interesującą nową strategię rolną w krajach Maghrebu. Plan ten ma na celu uczynienie rolnictwa w ciągu 10-15 lat głównym motorem gospodarki krajowej dzięki inwestowaniu dużych kwot środków publicznych⁽⁹⁾ w realizację istotnych celów, a mianowicie modernizację rolnictwa, zwiększenie jego wartości dodanej i poprawę dochodów drobnych gospodarstw.

3.19 Aby osiągnąć te ambitne cele, marokański rząd przewidział opracowanie na szczeblu regionalnym planów, które będą skupiały się na trzech rodzajach projektów. Pierwszy z nich byłby ukierunkowany na ułatwienie przejścia od uprawy zbóż do upraw o większej wartości dodanej i mniejszej zależności od wody. Po drugie, przewiduje się stopniową poprawę intensywności upraw, co powinno udostępnić rolnikom nowe techniki produkcji. Trzecim celem jest sprawienie, by plany regionalne przyczyniały się do różnicowania produkcji i nadania właściwej wartości produktom regionalnym i lokalnym.

⁽⁸⁾ Opinia EKES-u „Unia Europejska wobec światowych wyzwań w zakresie żywienia” (Dz.U. C 100 z 30.4.2009, s. 44).

⁽⁹⁾ W najbliższych 10 latach za pośrednictwem Agencji Rozwoju Rolnictwa Maroko przekaże blisko 150 mln dirhamów na realizację środków zawartych w zielonym planie.

Przegrani procesu liberalizacji po obu stronach Morza Śródziemnego

3.20 Na szczeblu regionalnym skutki liberalizacji będą szczególnie bolesne dla tych regionów europejskich, które specjalizują się w produkcji owoców i warzyw. We wszystkich przypadkach są to najsłabiej rozwinięte regiony o najtrudniejszych warunkach gospodarowania w UE. Zaliczyć można do nich np. Andaluzję w Hiszpanii, Tesalię w Grecji, Kalabrię we Włoszech czy Norte-Douro w Portugalii. W analizie oddziaływania, którą na zlecenie Komisji Europejskiej opracowało Centrum Zaawansowanych Śródziemnomorskich Studiów Agronomicznych (CIHEAM) ⁽¹⁰⁾, wyraźnie stwierdza się, że „negatywne konsekwencje tego procesu nie rozłożą się równomiernie w całej Europie, lecz skoncentrują na ściśle określonych regionach, które będą prawdziwymi przegranymi liberalizacji.”

3.21 Drobnymi producentami w państwach południowego wybrzeża Morza Śródziemnego bezpośrednio odczuwają negatywne skutki otwarcia granic i zostaną zmuszeni do porzucenia działalności ze względu na brak konkurencyjności wobec produktów kontynentalnych pochodzących z państw leżących na północ od Morza Śródziemnego. W tym kontekście liberalizacji należy przewidzieć instrumenty, które zapewnią drobnym producentom znajdującym się w najtrudniejszej sytuacji możliwość odniesienia korzyści z nowych umów. Pierwszeństwo należy przyznać polityce wspierania dochodów, organizacji i modernizacji rolnictwa.

3.22 Władze publiczne powinny zaangażować się w powstrzymanie obecnej niebezpiecznej tendencji, która głównymi wygranymi tego procesu uczyniłaby duże gospodarstwa, firmy międzynarodowe i inwestorów dysponujących zagranicznym kapitałem. Korzyści z otwarcia rynków muszą rozłożyć się równomiernie i sprawiedliwie na wszystkie ogniwa łańcucha produkcyjnego.

Organizacja sektora produkcyjnego w obliczu nowych struktur handlowych

3.23 Brak równowagi między różnymi uczestnikami łańcucha dostaw żywności w UE przynosi duże szkody sektorowi produkcyjnemu, gdyż nie jest on w stanie zmierzyć się z dominującą pozycją, którą zajęły duże sieci handlowe w Unii Europejskiej. Koncentracja dużych podmiotów będzie zagrażać również rozwojowi rolnictwa po drugiej stronie basenu Morza Śródziemnego. Rolnicy mogą utracić kontakt z rynkiem krajowym i stać się zależni od zasad narzucanych przez duże sieci handlowe.

3.24 Konkurencyjność sektora rolnego nie polega wyłącznie na poprawie cen i jakości produktów. Aby koncept ten nabrał treści, szczególne znaczenie ma strategia marketingu i sprzedaży. W związku z dużym rozdrobnieniem sektora produkcji filarami nowej strategii stają się niewątpliwie wzmocnienie i rozwój różnych form koncentracji podaży, takich jak grupy producentów, spółdzielnie i inne formy zrzeszeń.

⁽¹⁰⁾ Analiza oddziaływania liberalizacji handlu między UE a państwami śródziemnomorskimi, EU-MED AGPOL, opracowana przez CIHEAM-IAM Montpellier.

3.25 Zorganizowanie producentów w ruchy spółdzielcze nie jest łatwe. Na południowym wybrzeżu Morza Śródziemnego istnieje wiele barier dla rozwoju spółdzielni rolnych, pomimo zaczątków prawodawstwa, które dąży do zapewnienia im odpowiednich warunków rozwoju. Główne problemy, na które napotykają spółdzielnie w regionie Morza Śródziemnego, to między innymi brak personelu wykształconego w zarządzaniu spółdzielnią, brak środków finansowych, nadmierne uzależnienie od wsparcia przez państwo, rygorystyczność przepisów i trudny dostęp do rynków. Sukces spółdzielni zależy od pokonania wymienionych problemów i przyjęcia nowej filozofii zakorzenionej we wspólnocie. W całym regionie Morza Śródziemnego najważniejszą przesłanką będzie jednak to, by rolnicy mogli dalej prowadzić swoją działalność i nie czuli się zmuszeni do porzucenia pracy w sektorze.

3.26 Dzięki współpracy i organizacji rolnicy mogą poprawić swoją sytuację, by pokonać istotną przeszkodę, jaką stanowi rozdrobnienie sektora. Marokańska spółdzielnia mleczarska COPAG, która produkuje rocznie 170 mln litrów mleka stanowiących 11 % produkcji krajowej, stała się dla innych sektorów wzorem do naśladowania. Spółdzielnia ta wytwarza wartość dodaną, rozdziela dotacje i gwarantuje swoim członkom cenę minimalną. W państwach takich jak Liban powstaje natomiast wiele spółdzielni, lecz dzieje się tak tylko dlatego, że stanowi to wymóg dostępu do programów na rzecz rozwoju inicjowanych przez organizacje pozarządowe. Gdy kończy się napływ środków, spółdzielnie rozmywiają się i znikają.

3.27 Na południowym wybrzeżu Morza Śródziemnego rozwój struktur organizacyjnych i propagowanie zrzeszania się wymaga zdecydowanego wsparcia ze strony administracji publicznej. Należy zachęcać do członkostwa w spółdzielniach, aby stały się one dla rolników przydatnym instrumentem przynoszącym korzyści finansowe. Samo utworzenie spółdzielni nie jest równoznaczne z sukcesem; należy nadać im dynamiczny charakter i tchnąć w nie ducha przedsiębiorczości. Dzięki temu będą mogły konkurować na zglobalizowanym rynku, stabilizując dochody swych członków i zwiększając ich dostęp do narzędzi, usług i rynków.

4. Przemiany społeczne w rolnictwie regionu Morza Śródziemnego

4.1 Zniesienie barier dla handlu produktami rolnictwa może współistnieć bez problemu z rozwojem społecznym i specyficznymi warunkami regionalnymi. Komitet uważa, że należy szczególnie rozważyć społeczne koszty włączenia się w światowy przepływ towarów, aby wyrazić skutki tego niepowstrzymanego procesu w wartościach liczbowych i przygotować adaptację do niego wspólnot znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji. Chociaż same dane makroekonomiczne wskazują na skromny udział rolnictwa w wymianie handlowej w państwach śródziemnomorskich (7 % eksportu i 9 % całkowitego importu), rzeczywistość dowodzi, że polityczne i społeczne znaczenie tych produktów jest znacznie większe.

4.2 Trudna sytuacja społeczna na obszarach wiejskich w regionie Morza Śródziemnego przekłada się na ubóstwo, brak infrastruktury, degradację terenu i nieustanne wyludnianie się tych obszarów. Podobnie jak miało to miejsce w państwach UE, także w regionie śródziemnomorskim dostosowanie się do globalizacji będzie oznaczało utratę zasobów gospodarstw rolnych, wyludnianie się obszarów wiejskich o najtrudniejszych warunkach gospodarowania i nasilenie ruchów migracyjnych.

4.3 Aby złagodzić negatywne konsekwencje liberalizacji handlu w środowisku wiejskim, władze krajowe i regionalne powinny wprowadzić zdecydowaną politykę rozwoju obszarów wiejskich, która poprawiłaby konkurencyjność małych gospodarstw, stworzyła rzeczywiste możliwości znalezienia pracy przez rolników zmuszonych do porzucenia działalności oraz pozwoliła obszarom wiejskim bezpiecznie stawić czoła transformacji sektora, który ma zasadnicze znaczenie dla ich tkanki społeczno-gospodarczej. Jedynym sposobem odwrócenia niebezpiecznej tendencji do wyludniania obszarów wiejskich jest pomyślne włączenie młodych osób do pracy w sektorze rolnym.

Kobiety i młodzież motorem zmian

4.4 Niedługo kobiety i młodzież staną się rzeczywistym motorem zmian w rolnictwie południowego wybrzeża Morza Śródziemnego. W śródziemnomorskiej strategii zrównoważonego rozwoju nawołuje się do prowadzenia programów, które pomogłyby zwiększyć rolę kobiet w procesach decyzyjnych, oraz do szkolenia nowych przywódców środowisk wiejskich i rolniczych, których innowacyjność i przygotowanie mogłyby stać się motorem zmian.

4.5 Kobiety są coraz bardziej związane z sektorem rolniczym regionu Morza Śródziemnego. Ich rola w rolnictwie staje się coraz ważniejsza; mają także ogromny potencjał ze względu na znaczny wzrost liczby ludności, zmiany w środowisku naturalnym oraz migrację mężczyzn w tym regionie ku ośrodkom miejskim lub innym, lepiej prosperującym terytoriom⁽¹¹⁾. Oficjalne statystyki są jednak ubogie i w bardzo niewielkim stopniu uwzględniają prawdziwy wkład kobiet w rolnictwo.

4.6 W obszarze śródziemnomorskim pojawiły się interesujące inicjatywy zmierzające do poprawy sytuacji kobiet w środowisku wiejskim. Fundusze z programu MEDA pozwoliły na sfinansowanie w Maroku spółdzielni producentów oleju arganowego, do których należały wyłącznie kobiety; następnie model ten rozprzestrzenił się na inne części regionu Morza Śródziemnego. W Libanie utworzenie w 2008 r. krajowego centrum monitorowania sytuacji kobiet w środowisku wiejskim NOWARA⁽¹²⁾ przyczyniło się do powstania wielu inicjatyw na rzecz wspierania równości płci w sektorze rolnym, przy czym określono programy i działania poprawiające dostęp kobiet do zasobów produkcyjnych.

(11) Udział kobiet w produkcji rolnej nabiera szczególnego znaczenia na obszarach charakteryzujących się dużą migracją do obszarów miejskich.

(12) Więcej informacji można znaleźć na stronie: www.nowaralebano.org.

4.7 Sytuacja kobiet pracujących w rolnictwie jest bardzo różna w poszczególnych krajach. W Libanie tylko 3,4 % kobiet zajmuje się rolnictwem. W Algierii sytuacja jest podobna: udział kobiet w działalności gospodarczej jest bardzo mały. W Egipcie natomiast kobiety wykonują 50 % pracy w rolnictwie, ale nie mają uprawnień do zarządzania gospodarstwami rolnymi, które dziedziczą. W Syrii sytuacja jest jeszcze gorsza, gdyż w praktyce przestarzałe normy społeczne zmuszają kobiety do rezygnowania z praw do ziemi. Maroko wyróżnia się dużym, 60-procentowym wkładem kobiet w wykonywanie prac rolnych, natomiast w Turcji odsetek ten sięga 70 %. W tych państwach kobiety wykonują przede wszystkim intensywne, niezmechanizowane prace fizyczne. Są odpowiedzialne za zbiory plonów i magazynowanie produktów żywnościowych oraz w dużym stopniu za wysiew, nawadnianie, ochronę przed szkodnikami i nawożenie.

4.8 Kobiety prowadzące działalność rolniczą w państwach leżących na południowym wybrzeżu Morza Śródziemnego napotykać na wiele poważnych przeszkód, które utrudniają im tę działalność, wśród których wymienić można wysoki wskaźnik analfabetyzmu i brak szkolenia, pracę bez wynagrodzenia, ograniczony dostęp do własności, brak uczestnictwa w podejmowaniu decyzji, gorsze warunki pracy niż mają mężczyźni, trudny dostęp do kredytów i oczywiście uwarunkowania religijne i społeczne, które pozbawiają kobietę prawa do podejmowania decyzji. Niestety do osiągnięcia równości szans kobiet i mężczyzn w rolnictwie i środowisku wiejskim prowadzi jeszcze długa droga. Dlatego rządy regionu Morza Śródziemnego muszą nadać tej kwestii pierwszorzędne znaczenie⁽¹³⁾.

5. Rolnictwo śródziemnomorskie w obliczu zmiany klimatu

5.1 Wszystkie dotychczasowe badania naukowe jednoznacznie wskazują na to, że zmiana klimatu najbardziej dotknie obszar śródziemnomorski. Warunki geograficzne i klimatyczne na tych terenach sprawiają, że rolnictwo jest tu szczególnie narażone na negatywne skutki zmian klimatu, w szczególności, jeśli uwzględnimy wzrost demograficzny w regionie Morza Śródziemnego oraz podkreślaną przez FAO konieczność zwiększenia naszej produkcji żywności. Niektóre z oczekiwanych skutków to:

- zniknięcie pewnych upraw i utrata różnorodności biologicznej,
- postępujące pustoszczenie i powiększanie się obszarów jałowych,
- pojawienie się nowych szkodników i chorób,
- zmniejszenie wydajności i duża niestabilność produkcji,
- zmniejszenie zasobów wodnych.

(13) Zob. opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie promowania przedsiębiorczości kobiet w regionie euro-śródziemnomorskim, CESE 1004/2007; 12 czerwca 2007 r. Kwestie te były też omawiane podczas drugiej Konferencji ministrów nt. wzmacniania roli kobiet w społeczeństwie, która odbyła się w Marakeszu 11-12 listopada 2009 r.

5.2 Dostosowanie się do zmiany klimatu wymaga pilnego przedsięwzięcia środków i wprowadzenia skutecznych instrumentów, które pozwolą na lepszą kontrolę ryzyka w rolnictwie, na opracowanie nowych, bardziej odpornych odmian, doradztwo techniczne w codziennej pracy rolnika oraz, przede wszystkim, umożliwią sektorowi rolnemu korzystanie z badań naukowych i nowych technologii.

Związek rolnictwa z wodą

5.3 Niewątpliwie czynnikiem, na który zmiana klimatu będzie miała największy wpływ, a który ma decydujące znaczenie dla rozwoju rolnictwa śródziemnomorskiego, jest woda. EKES wielokrotnie poruszał już temat wpływu zmniejszenia zasobów wody na rolnictwo ⁽¹⁴⁾ i nadal ostrzega, że politykę publiczną trzeba ukierunkować na bardziej zrównoważone wykorzystanie tego zasobu. Wyzwanie polega na utrzymaniu korzyści w postaci produkcji rolnej, wartości dodanej, zatrudnienia itp. mimo coraz mniejszej ilości dostępnej wody.

5.4 Ośrodek Plan Bleu ⁽¹⁵⁾ już zapowiedział, że w 2025 roku zapotrzebowanie na wodę na południu i wschodzie regionu Morza Śródziemnego wzrośnie o 25 %. To większe zapotrzebowanie będzie trzeba zaspokoić w sytuacji niedoboru i coraz mniejszej dostępności tego cennego zasobu. EKES uważa, że zrównoważona gospodarka wodna nie może opierać się wyłącznie na zmniejszaniu nawadniania, lecz na lepszych strategiach kontroli i modernizacji.

Bruksela, 18 lutego 2010 r.

Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Mario SEPI

5.5 W rolnictwie obszaru Morza Śródziemnego nawadnianie ma kluczowe znaczenie. Powierzchnia upraw w Egipcie jest w całości zależna od nawadniania, Maroko zamierza zwiększyć powierzchnię nawadniania o 450 tys. hektarów w 2025 r., Izrael jest krajem o największych na świecie możliwościach technologicznych w zakresie gospodarowania wodą na potrzeby rolnictwa, a Tunezja z powodzeniem wdrożyła program w zakresie gospodarowania wodą do nawadniania, który zyskał uznanie FAO i Banku Światowego.

5.6 Wdrażając swój program strategiczny, tunezyjski rząd oparł się na partnerstwie publiczno-prywatnym. W ramach tej strategii przyznano umowy eksploatacyjne powiązane z zachętami dla rolników, programami poprawy powierzchni nawadnianej umożliwiającymi przejście do upraw o wysokiej wartości dodanej i mniejszym zapotrzebowaniu na wodę, rozdziałem kwot przyznawanych w obrębie dorzecza lub systemem taryf, który pozwolił odzyskać poniesione koszty. Wzorem modernizacji systemu nawadniania jest Andaluzja w Hiszpanii: w zaledwie 30 lat zapotrzebowanie na wodę na hektar udało się tu zmniejszyć o 50 %.

5.7 EKES uznaje, że należy w trybie pilnym zastosować nowe technologie, które pozwolą nie tylko oszczędzać wodę, lecz także zoptymalizować wykorzystanie tego zasobu. W gospodarce wodnej w rolnictwie należy rozważyć stosowanie różnych instrumentów, takich jak systemy zraszania i nawadniania kropelkowego, oczyszczanie i odsalanie wody, nowe infrastruktury, odmiany lepiej przystosowane genetycznie do stresu wodnego, wykorzystanie wody ze źródeł niekonwencjonalnych itp.

⁽¹⁴⁾ Zob. następujące opinie EKES-u: „Zmiany klimatyczne a rolnictwo w Europie” Dz.U. C 27 z 3.2.2009, s. 59, „Rozwiązanie problemu dotyczącego niedoboru wody i susz w Unii Europejskiej” Dz.U. C 224 z 30.8.2008, s. 67.

⁽¹⁵⁾ Plan Bleu to ośrodek współpracy w dziedzinie środowiska i rozwoju w regionie Morza Śródziemnego, działający w ramach programu Narodów Zjednoczonych na rzecz regionu Morza Śródziemnego (UNEP/PAM).